

OCJENE I PRIKAZI

CODEX »CHRISTIANI« nomine HVAL. Potpuno faksimilirano izdanje originala iz Univerzitetske biblioteke u Bolonji, 1. 359; THE CODEX OF HVAL KRSTJANIN. Transcription and Commentary. Edited by NEVENKA GOŠIĆ, BISERKA GRABAR, VERA JERKOVIĆ, HERTA KUNA, ANICA NAZOR (editor in chief HERTA KUNA), Svjetlost – Akademija nauka i umjetnosti BiH, Sarajevo 1986, str. 777.

U jugoslavenskoj paleoslavistici godina 1986. pamtit će se po dva izuzetna izdanja starih rukopisa: *Miroslavljeva evanđelja* i *Zbornika Hvala krstjanina*. Srpska akademija nauka i umjetnosti objavila je *Miroslavljevo evanđelje* kao prvo kritičko izdanje teksta tog najpoznatijeg srpskog pisanog spomenika (v. recenziju u *Slovu* 37, 195-201), a *Zbornik Hvala krstjanina* izašao je u dvije knjige: faksimil i kritički priređen tekst.

Faksimilirano će izdanje ove u originalu rijetkima dostupne knjige, koja se čuva u bolonjskoj Sveučilišnoj biblioteci pod signaturom MSS №3575 B, korisno poslužiti zainteresiranim stručnjacima, ali će, zahvaljujući savršenosti izvedbe, nesumnjivo privući i širi krug publike. Ono, naime, i veličinom (17 x 11) i bojom i kvalitetom papira nastoji što vjernije prenijeti sve odlike svojeg predloška – bogato iluminiranog pergamentnog kodeksa pisanog 1404. godine za bosanskog vojvodu, splitskog hercega i hrvatskodalmatinskog bana Hrvoja Vukčića Hrvatinića. Uvez originala od tamnosmeđe pozlaćene kože nije prvotan, ali je, kao vrlo star, također imitiran na faksimilu i na ovećem tomu kritičkog izdanja. Knjige su izašle u svega 1000 primjeraka, opremljene su praktičnom zaštitnom kutijom i nose značajke pravog reprezentativnog izdanja (likovna i grafička oprema: Ljubomir Pilja).

Druga knjiga sadrži uvodne članke iz pera Herte Kune i Jovanke Maksimović (9-32) te njihove prijevode na engleski jezik (35-57) (preveo F. Joseph Clark). Glavninu, razumije se, čine *Transkripcija i komentar* (59-777), kako glasi i podnaslov čitave knjige (na zaštitnom ovitku čitamo: *Transkript i komentar*). Ovaj je

dio plod zajedničkih napora grupe znanstvenica (Nevenke Gošić, Biserke Grabar, Vere Jerković, Herte Kune i Anice Nazor), koje su tekst *Hval* (359 ff.) transliterirale i dopunile te popratile kritičkim i parakritičkim aparatom. Psaltir je (samo) transliterirala i dopunila Marija Pantelić. Zamašan posao konačne redakcije i neke tehničke zadatke obavila je Herta Kuna, začetnica i voditeljica ovog pothvata, dok joj je pri kolacioniranju teksta s izvornikom pomagao Josip Raos. Latinski prijevod bilježaka parakritičkog aparata djelo je Pavla Knezovića.

U dvjema popratnim studijama Herte Kune: *O Hvalovom zborniku i Jezik i pismo Hvalovog zbornika*, upotpunjenima bibliografijom od 69 jedinica, iznose se kodikološke, tekstološke, paleografske, ortografske i jezične osobine *Hval*. Ističu se najznačajnije pojedinosti iz njegove povijesti: pisan 1404. **УТ РОУКЪИ ЖВАЛА КРЪСТИЋНИНА** ; dospio na sadašnje svoje odredište preko talijanskog lingvista Giacomina Facciolatija (1682-1769) i pape Benedikta XIV; slavističkoj javnosti predstavljen 1822. u djelu *Institutiones linguae slavicae* Josefa Dobrovskog; opisan u *Starinama JAZU* I i III (Franjo Rački 1869. i Đuro Daničić 1871.) i otada ne

prestaje biti predmetom proučavanja generacija znanstvenika. Obrazlaže se zašto je upravo ovaj spomenik odabran za faksimilirano i kritičko izdanje, prvo u Bosni i Hercegovini, i kako je tekao rad na projektu od ideje do ostvarenja.

Sadržaj *Hval*, koji se uglavnom slaže s (krnjim) *Mletačkim zbornikom*, autorica rezimira u 16 točaka (s podtočkama), a za detaljniji opis upućuje na Daničića (*Hvalov rukopis*, *Starine JAZU* III). Tu je čitav Novi zavjet, Psaltir, kantici (8 starozavjetnih i jedan Marijin), Dekalog, nešto apokrifa i nekoliko kraćih tekstova vezanih uz Novi zavjet i uklopljenih u nj. Značajno je da Apokalipsa dolazi prije Djela apostolskih, a »katoličke« poslanice prethode Pavlovima. Ispred svakog evanđelja i poslanice dolazi popis glava, koje se u daljnjem tekstu ponovo javljaju, i to svaka na istoj stranici gdje je i odlomak na koji se odnosi. Na samom početku *Hvalova zbornika* nalazi se Euzebijeva poslanica Ciprijanu s deset tabela konkordancija.

Zbornik pripada spisima tzv. »Crkve bosanske« (kao i gotovo čitav poznati nam korpus srednjovjekovne bosanske književnosti), a u kolofonu se izriječno kaže da je napisan **ВЪ ДНЪИ ЕПЪСКОУПЪСТЕА И НАСТАВНИКА И СЪВРЪШЫТЕЛА ЦРЪКВЫ БОСАНЬСКОИ Г(ОСПО)Д(И)НА ДѢДА РАДОУѢРА**. Kao sadržajem najbogatiji predstavnik ove književnosti zbornik pruža mogućnost usporedbe s reprezentativnim izborom kodeksa. Među sačuvanim četveroevanđeljima (koja bi, uzeta u cjelini, zbog svoje množine opteretila kritički aparat) morao se izvršiti izbor, koji je obrazložen ovako: *Divoševo evanđelje* (jedno od najstarijih i s tla istočne Bosne); *Nikoljsko* i *Kopitarovo* (predstavnicima zapadnijeg tipa; Daničić smatra da je prvo također pisao Hval); *Čajničko* (najmlađe i najjače inovirano, iz istočne Bosne). U kritički aparat ušli su još: *Mletački zbornik* za uspo-

redbu s Apokalipsom, apokrifima, Djelima apostolskim i Poslasticama, *Lenjingradski apostol* za apokrife i Djela apostolska, *Radosavljev zbornik* za Apokalipsu i *Grško-vičev odlomak apostola* za Djela apostolska. Psaltir je uspoređen s (nebosanskim) *Bukureštanskim psaltinom*.

Rukopis je dobro očuvan, a ljepotom iluminacije nadmašuje sve ostale. Njegovom likovnom stranom pozabavila se Jovanka Maksimović (*Iluminacija Hvalovog zbornika*). Izložila je i probleme u vezi s identifikacijom dvojice iluminatora i škola iz kojih su potekli. Poznato je da je prvi od njih oslikao i hrvatskoglagoljski *Misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića* (o njemu autorica kaže da je »spojio osobine bolonjskog i venecijanskog slikarstva kasnog XIV veka sa specifičnim tokovima u Dalmaciji« te da »pripada generaciji koja je pripremala procvat slikarstva u Dalmaciji u XV i XVI veku«), dok se za drugog minijaturista nagađa da bi mogao biti i sam Hval. Kod njega je »zanimljiv spoj dalmatinske gotike i tradicija bosanske iluminacije i šire ćirilskih rukopisa«.

O bosanskim srednjovjekovnim kodeksima kao jezičnim izvorima dosta se pisalo. Osvjetljavanju njihova mjesta u sklopu južnoslavenskih redakcija staroslavenskog značajne je radove posvetila upravo profesorica sarajevskog Filozofskog fakulteta Herta Kuna. U članku uz ovo izdanje ona je dala zgusnut prikaz značajki jezika i pisma *Hvalova zbornika*. Prema očekivanju, najviše inovacija zahvatilo je fonologiju i, u manjoj mjeri, morfologiju, a sintaksa je konzervativnija. Sačuvan je i stari leksički sloj. Spoj jake ikavizacije, česte zamjene *žd > j*, upotrebe oblika imperfekta sažetog tipa s *jatom* (npr. *ѣѣꙗѣ*) i sličnih pojava ukazuje na zapadno hrvatsko-srpsko dijalektalno područje, dok se u arhaičnim naslagama jezika naziru tragovi vrlo starih matica. Grafija nesumnjivo upućuje na glagoljski predložak. Sustavnim pokazateljima (ističemo upotrebu *jata* u vrijednosti *ja*) pridružuju se i materijalni — ostaci glagoljskih slova.

Hvalov zbornik transliteriran je starim ćirilskim pismenima. Dva para grafema neutralizirana su (osim, naravno, u ulozi brojeva): *О, Ѡ > О*, a *Н, І > Н*, ali time se ne gubi nikakva značajna obavijest. Pri prijepisu je zadržana originalna podjela na stranice (ne i na stupce i retke), a nadredna slova spuštена su u redak. Zahvati u tekstu odnose se prvenstveno na ispravljanje grešaka (ove se navode u parakritičkom aparatu), na razrješavanje kratica i dopunjavanje izostavljenih slova (okrugle, odnosno šiljate zgrade), na uspostavljanje udvojenih, polukrugom spojenih samoglasnika (rjeđe suglasnika) na granici riječi, tamo gdje ih izvornik sažima (npr. *о_оо_лавленимъ 77r*, *бес_словесе 203v*), na rekonstruiranje teže čitljivih mjesta. Provedena su neka suvremena pravopisna načela: podjela na riječi, interpunkcija i veliko slovo. Skupovi slova s brojnom vrijednošću transkribirani su arapskim brojkama. Sinoptička mjesta ispisana na marginama *Hval* u ovom su izdanju izostavljena, dok su glave, koje su u originalu također najčešće pisane na margina-

ma uključene u tekst u obliku zaglavlja. Ostale marginalne bilješke smještene su u parakritički aparat. U biblijskom tekstu izvršena je podjela na glave i retke, čime je znatno olakšano snalaženje. Preglednost i upotrebljivost knjige povećana je i time što su u parakritički aparat unesene korisne (latinske) opaske (npr. o oštećenjima *Hval* i popratnih tekstova, o upotrebi brojeva i sl.) i grčke paralele za izraze koji bi mogli izazvati nedoumicu (uglavnom za vlastita imena i uopće za grecizme).

Pojava faksimiliranog i kritičkog izdanja *Hvalova zbornika* višestruko je značajna. Već sama činjenica da se javnosti prvi put u cjelini prezentira jedan spomenik bosanske srednjovjekovne književnosti svjedoči o znanstvenoj i kulturnoj važnosti ovog pothvata. Knjigom faksimila istraživači su dobili vjernu reprodukciju originala *Hval*, a transkriptom i komentarom pouzdan prijepis izvornog teksta obogaćen k tome savjesno i pregledno izrađenim kritičkim aparatom, koji pokriva glavni dio korpusa srednjovjekovne bosanske pismenosti. To kapitalno izdanje postaje nezao-bilaznim djelom svima koji se bave srednjovjekovnom bosanskom i uopće slaven-skom knjigom.

Jasna Vince-Marinac